

<p>فصل: اول درس: سوم نام طراح: علیرضا اسماعیلی (سرگروه علوم اجتماعی شهرستان درمیان)</p>	<p>به نام خدا معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری علوم اجتماعی و سواد رسانه ای تولید شده در استان خراسان جنوبی</p>	<p>محتوای نوشتاری کتاب: جامعه شناسی ۲ سال تحصیلی: ۹۹ - ۱۴۰۰</p>
--	---	--

موضوع: نمونه های فرهنگ جهانی ۱

عنوان: درسنامه درس ۳ جامعه شناسی ۲

اهداف درس

الف) بررسی شکل گیری امپراتوری و جهان گشایی های گذشته . (ب) بررسی مفاهیم امپریالیسم و استعمار و انواع آن.

انتظارات درس

الف) آشنایی دانش آموزان با نحوه شکل گیری امپراتوری و جهان گشایی های گذشته.

ب) آشنایی دانش آموزان با مفهوم امپریالیسم و انواع آن .

ج) آشنایی دانش آموزان با مفهوم استعمار و انواع آن.

کلمات کلیدی

(جهانگشایی - امپراتوری - سلطه - امپریالیسم - استعمار)

تشریح درس

تعریف: یکی از انواع جوامع جاهلی که مردم آن برای غلبه بر سایر ملت ها با یکدیگر همکاری می کنند.

ویژگی ها: ۱- همه آنها، شیفته غلبه بر اقوام و ملل دیگرند. ۲- هدف این مردم خوار و مقهور کردن

دیگران است ۳- چنین افرادی نمی خواهند ملت مقهور، مالک جان و مال خود باشد. ۴- آنها

دوست دارند بر یکایک مردم جامعه خود نیز چیره شوند.

ویژگی مردم آن: ۱- چنین مردمی گمان می برند که فقط آنان خوشبخت، پیروز و مورد رشک دیگران اند

(و باید باشند) و از همه جوامع دیگر برترند. ۲- آنها مردم جوامع دیگر را خوار و بی ارزش می شمردند.

۳- این گونه اندیشه ها در آنان حس خودخواهی را تقویت می کند. ۴- همواره می خواهند دیگران آنان را

جامعه
تغلب

ستایش کنند ۵- گمان می‌برند که ملت‌های دیگر نتوانسته‌اند به موقعیتی که آنان بدست آورده‌اند برسند پس، چنین سعادت‌ی را نمی‌شناسند.

آیا چنین فرهنگی در محدوده مرزهای جغرافیایی و قومی خود باقی می‌ماند؟ **خیر به دلیل نگاه سطره جویانه خود مرزها را در می‌نورد**

اگر چنین فرهنگی در راه جهانی شدن قدم بگذارد، چه آثار و نتایجی در پی دارد؟ **جهان را به سمت دو قطبی شدن می‌کشاند - به دنبال گسترش استعمار فرهنگی و هویت زدایی دیگر جوامع پیش می‌رود**

..... صفحه ۲۰ .....

جهان‌گشایی و امپراطوری

نکته: برخی فرهنگ‌ها و جوامع، سلطه بر دیگر جوامع را ارزش اجتماعی برتر می‌دانند. در گذشته تاریخ، فرهنگ سلطه و استکبار، امپراتوری‌های بزرگی به وجود آورده است.

از طریق کشورگشایی و با قدرت نظامی و حضور مستقیم سربازان پیروز

چگونگی شکل‌گیری امپراتوری و شاهنشاهی

و اغلب با کشتار و خسارت‌های انسانی و اقتصادی فراوان همراه بوده است

آیا غلبه نظامی همواره با غلبه فرهنگی همراه است؟ در تاریخ اقوامی بوده‌اند که با قدرت نظامی بر دیگر اقوام تسلط پیدا کرده‌اند. غلبه نظامی گرچه به حضور مستقیم مهاجمان در مناطق جغرافیایی مورد تهاجم منجر می‌شود، همواره گسترش فرهنگی آنها را به دنبال نمی‌آورد.

..... صفحه ۲۱ .....

۱- اگر هویت فرهنگی‌اش را حفظ کند با ضعیف شدن تدریجی قدرت نظامی مهاجم، می‌تواند

استقلال سیاسی خود را به دست آورد.

قومی که در اثر تهاجم نظامی

۲- اگر فرهنگی غنی و قوی داشته باشد، می‌تواند گروه مهاجم را در فرهنگ خود هضم کند و به

خدمت گیرد.

شکست می‌خورد

ایرانیان باستان فتوحاتی فراتر از مرزهای جغرافیایی‌شان داشتند اما جهان‌گشایی‌ها به **جهانی شدن فرهنگ آنان منجر نشد.**

مغولان: ۱- با قدرت نظامی خود مناطق وسیعی از جهان را تصرف کردند ۲- ولی فرهنگ آنها، قومی و قبیله‌ای بود و

شایستگی‌های جهانی شدن را نداشت. ۳- آنان به سرعت تحت تأثیر فرهنگ‌هایی قرار می‌گرفتند که به لحاظ نظامی از آنان شکست خورده بودند.

..... صفحه ۲۲ .....

امپریالیسم و استعمار

اروپا در پنج قرن اخیر، کانون شکل‌گیری فرهنگ جدیدی است که آن را به نام فرهنگ غرب می‌شناسیم. فرهنگ غرب در این مدت، اشکال مختلفی از سلطه را پدید آورده است. از سلطه غرب با نام‌هایی مانند **امپریالیسم** و **استعمار** یاد کرده‌اند.

..... صفحه ۲۳ .....

تعریف: واژه امپریالیسم از امپراتوری گرفته شده است و به هر نوع سلطه‌ای گفته می‌شود.

انواع: **امپریالیسم سیاسی:** اشغال نظامی جوامع ضعیف شکل می‌گیرد.

امپریالیسم اقتصادی: قدرت اقتصادی یک کشور، بازارها و مواد خام کشور دیگر را تصرف می‌کند.

امپریالیسم فرهنگی: مقاومت فرهنگی منطقه‌ای که تحت تصرف اقتصادی یا نظامی جامعه‌ای دیگر قرار گرفته است، از بین می‌رود و قوم مغلوب، برتری فرهنگی جامعه مسلط را نیز می‌پذیرد.

تعریف: به معنای اشغال یک سرزمین خارجی، با توسل به قدرت نظامی و سیاسی است.

نکات: ۱- کشور فاتح را دولت استعماری و کشور به بند کشیده شده را **مستعمره** می‌نامند.

۲- استعمار نوعی جهان‌گشایی و امپراتوری است که از قرن ۱۵ توسط اروپاییان آغاز شد و در قرن ۱۹ به اوج رسید. در این مدت، تصرفات اروپاییان از ۵۳ درصد کره زمین به ۷۶ درصد رسید.

۳- استعمار اروپایی در سده هفدهم و هجدهم میلادی بزرگ‌ترین برده‌داری تاریخ بشریت را برپا کرد.

علت موفقیت: ۱- پیشرفت در زمینه‌های دریانوردی ۲- فنون نظامی ۳- و اقتصاد صنعتی بود.

..... صفحه ۲۴ .....

مقایسه انواع استعمار						
نمونه	هدف	نوع ابزار	نوع حضور		بازه زمانی	
			دست‌نشانده	استعمارگر		
فعالیت‌های پرتغال و انگلیس در خاورمیانه	مرزهای جغرافیای کشور دیگر	نظامی	وجود ندارد	آشکار	قرن ۱۶-۱۹	استعمار قدیم
کودتاهای ۱۲۹۹ و ۱۳۳۲ در ایران	بازار و سیاست کشورها دیگر	اقتصادی	آشکار	پنهان	قرن ۲۰	استعمار نو
سلطه فرهنگی غرب با نام جهانی شدن	عقاید و ارزش‌های کشور دیگر	فرهنگی و رسانه	پنهان	پنهان	قرن ۲۱	استعمار فرانو

استعمار نو

- ۱- پس از شکل‌گیری جنبش‌های استقلال‌طلبانه کشورهای مستعمره، طی قرن بیستم به وجود آمد.
- ۲- در استعمار نو، کشورهای استعمارگر با استفاده از شرایط مساعدی که در دوره استعمار ایجاد کرده‌اند، از **مجریان بومی و داخلی کشورهای مستعمره**، برای رسیدن به اهداف استعماری خود استفاده می‌کنند.
- ۳- دولت‌های استعمارگر برای به قدرت رساندن نیروهای وابسته به خود، از **کودتای نظامی** نیز استفاده می‌کنند.
- ۴- در استعمار نو، کشور استعمارگر با اتکا به **قدرت اقتصادی خود**، با استفاده از **نهادهای سازمانهای اقتصادی و سیاسی** بین‌المللی و از طریق **دولت‌های دست‌نشانده**، کنترل بازار و سیاست کشورهای دیگر را در اختیار می‌گیرد.

..... صفحه ۲۵ .....

استعمار فرانو

- ۱- استعمارگران بیش از ابزارهای نظامی، سیاسی و اقتصادی از **ابزارهای فرهنگی** و **علمی** به ویژه رسانه و فناوری آوری اطلاعات استفاده می‌کنند.
- ۲- جهان غرب در استعمار فرانو، **هویت فرهنگی** دیگر کشورها را هدف قرار می‌دهد؛ یعنی به عقاید، آرمان‌ها و ارزش‌های فرهنگ‌های دیگر هجوم می‌برد و **باورها و ارزش‌های فرهنگی خود را تبلیغ و ترویج** می‌کند.
- ۳- مفاهیمی چون **تهاجم فرهنگی**، **شبیخون فرهنگی** و **ناتوی فرهنگی** به این نوع استعمار شباهت.

پاسخ فعالیت

تحلیل کنید صفحه ۲۲

به نظر شما فرهنگ سلطه به دنبال چه نوع تأثیرات فرهنگی بر جوامع مغلوب است؟ چرا؟
سلطه‌پذیری را به عنوان یکی از مولفه‌های فرهنگی جوامع مغلوب درآورد - نوعی خودباختگی فرهنگی ایجاد کند - فرهنگ خود را بسط دهد - تحقیر فرهنگی قوم مغلوب و وابسته کردن اقتصاد و سیاست‌های کشورهای دیگر به خود

تحلیل کنید صفحه ۲۵

مفاهیمی چون تهاجم فرهنگی، شبیخون فرهنگی و ناتوی فرهنگی به کدام یک از مراحل استعمار مرتبط‌اند؟
این اصطلاحات مترادف اصطلاح امپریالیسم فرهنگی و به استعمار نو اشاره دارد، و به معنی اعمال قدرت به منظور اشاعه ارزش‌های فرهنگی امپریالیسم در میان ملل جهان سوم و خفه کردن فرهنگ این ملتها است. به عبارت دیگر به این معناست که یک مجموعه سیاسی یا اقتصادی برای اجرای مقاصد خود و اسارت یک ملت، به بنیانهای فرهنگی آن ملت هجوم می‌برد، و باورهای تازه‌ای را به زور به قصد جایگزینی با فرهنگ و باورهای آن ملت وارد کشور کند.
به نظر شما کشور ما برای مقابله با این شکل از استعمار چه ظرفیت‌هایی دارد؟
کشور ما دارای فرهنگ ایرانی - اسلامی غنی با جوانانی غیور و با عزت است که با تلاش و برنامه‌ریزی صحیح می‌توانند در حفظ فرهنگ خود و مقابله با استعمار بکوشند.

سوالات تالیفی

صحیح و غلط

۱. جهان گشایی و امپراتوری اغلب با کشتار و خسارت های انسانی و اقتصادی فراوان همراه بوده است. درست نادرست
۲. غلبه نظامی همواره با غلبه فرهنگی همراه است. درست نادرست
۳. استعمار اروپایی در سده چهاردهم و پانزدهم میلادی بزرگ ترین برده داری تاریخ بشریت را برپا کرد. درست نادرست
۴. کودتای انگلیسی اسفند ۱۲۹۹ و کودتای آمریکایی مرداد ۱۳۳۲ نمونه موفق از کودتاهای استعمار فرانو به شمار می روند. درست نادرست
۵. ایرانیان باستان توانستند فرهنگ خود را جهانی کنند. درست نادرست

تستی

۱. این نوع از امپریالیسم از طریق اشغال نظامی جوامع ضعیف شکل می گیرد؟
الف) سیاسی   ب) نظامی   ج) فرهنگی   د) اقتصادی
۲. از علل موفقیت های استعمار به حساب نمی آید؟
الف) پیشرفت در زمینه های دریانوردی   ب) پیشرفت در فنون نظامی
ج) پیشرفت در اقتصاد صنعتی   د) پیشرفت در معنویت
۳. در استعمار نو استعمارگران و مجریان به ترتیب چگونه اند؟
الف) آشکار - پنهان   ب) آشکار - آشکار   ج) پنهان - پنهان   د) پنهان - آشکار
۴. استعمار نو در چه قرنی شکل گرفت؟
الف) ۱۷   ب) ۱۸   ج) ۱۹   د) ۲۰

جای خالی

۱. امپراتوری و شاهنشاهی ها در گذشته از طریق..... و با ..... و حضور مستقیم سربازان پیروز شکل می گیرد.
۲. در استعمار نو، کشور استعمارگر با اتکا به ..... خود، و همچنین از طریق ..... کنترل بازار و سیاست کشورهای دیگر را در اختیار می گیرد.
۳. در استعمار .....، استعمارگران بیش از ابزارهای نظامی، سیاسی و اقتصادی از ابزارهای فرهنگی و علمی به ویژه ..... استفاده می کنند.
۴. جهان غرب در استعمار فرا نو، ..... دیگر کشورها را هدف قرار می دهد.
۵. استعمار نو، پس از شکل گیری ..... کشور های مستعمره طی قرن بیستم به وجود آمد.
۶. استعمار اروپایی در سده ..... و ..... میلادی بزرگترین برده داری تاریخ بشریت را برپا کرد.

وصل کنید

- ستون الف   ستون ب
- استفاده از قدرت نظامی   استعمار نو

استفاده از ابزار سیاسی
استفاده از ابزار علمی و فرهنگی

استعمار فرانو
استعمار قدیم

کوتاه پاسخ

مفاهیم زیر را تعریف کنید:

۱. مدینه تغلب فارابی
۲. امپریالیسم
۳. استعمار

بلند پاسخ

۱. آیا در گذشته حضور مستقیم قوم مهاجم در همه موارد، بسط فرهنگی قوم غالب را به دنبال داشت؟ توضیح دهید.
۲. چرا فرهنگ مغولان به فرهنگ جهانی تبدیل نشد؟
۳. امپریالیسم به چه صورت‌هایی می‌تواند وجود داشته باشد آنها را نام برده شرح دهید.
۴. استعمار قدیم، استعمار نو و استعمار فرانو را از نظر ابزار سلطه و حضور در مناطق تحت سلطه با یکدیگر مقایسه کنید:
۵. استعمار نو از چه طریقی کنترل بازار و سیاست کشورهای یگر را در اختیار گرفت؟
۶. ویژگی‌های استعمار نو و فرانو را مورد بررسی قرار دهید:
۷. در استعمار نو کشور استعمارگر از کدام ظرفیت‌هایی برای رسیدن به هدف خود استفاده می‌کند:

سوالات کنکوری

۱. کدام گزینه در ارتباط با «استعمار نو» درست و در ارتباط با «استعمار فرانو» نادرست است؟ (کنکور سراسری ۹۱)
- الف) کشورهای استعمارگر با استفاده از ظرفیت دوره استعمار نظامی و سیاسی خود از مجریان بومی داخلی کشورهای مستعمره استفاده می‌کنند - کشور استعمارگر با اتکا به قدرت اقتصادی خود و با روش‌ها و ساز و کارهای غیر مستقیم کنترل بازار و سیاست کشورهای دیگر را در اختیار می‌گیرد.
- ب) دولت‌های استعمارگر برای به قدرت رساندن نیروهای وابسته از کودتای نظامی استفاده می‌کند - استعمارگران عقاید ارزش‌ها و آرمان‌ها و فرهنگ‌های دیگر را مورد هجوم قرار می‌دهند.
- ج) استعمارگران از ابزارها و ظرفیت‌های فرد فرهنگی و علمی به ویژه از رسانه و فناوری اطلاعات بهره می‌برد - این نوع استعمار پس از شکل‌گیری جنبش‌های استقلال طلبانه کشورهای مستعمره به وجود آمد.
- د) موفقیت‌های این نوع استعمار ناشی از پیشرفت در زمینه‌های دریانوردی فنون نظامی و اقتصاد صنعتی بود - هویت فرهنگی دیگر کشورها را مورد هجوم قرار می‌دهد.

۲. «استفاده از ظرفیت‌های دوره نفوذ و استعمار توسط استعمارگران»، «بهره‌گیری از ابزارهای فرهنگی و علمی»، «پیشرفت در زمینه دریانوردی و اقتصاد صنعتی» و «هدف قرار دادن هویت فرهنگی دیگر کشورها» به ترتیب جزء ویژگی‌های کدام یک می‌باشند؟

(کنکور خارج از کشور ۹۲)

الف) استعمار فرانو - استعمار نو - استعمار نو - استعمار فرانو
 ب) استعمار نو - استعمار فرانو - استعمار قدیم - استعمار فرانو
 ج) استعمار فرانو - استعمار فرانو - استعمار نو - استعمار نو
 د) استعمار نو - استعمار فرانو - استعمار قدیم - استعمار نو

کلید سوالات	
سوال ۱	سوال ۲
۱	۲